

Szakál Lajos, a Körösvidék költője

Herder, a klasszikus német költő és filozófus, akinek „nagy megértő és nagy serkentő gondolatai” kiemelkedő szerepet játszottak mindenekelőtt a reformkori magyar protestáns papok, tanárok és egyéb értelmiségiek szemléletének a radikalizálódásában, már a XVIII. század végén leszögezte ismert tételét: „. . . az igazi költészet nem élhet el népi tradíciók nélkül”. Elmélete olyan elementáris erejű, kimeríthetetlen erőforrásként kezelte a népköltészetet, amely nemcsak eredeti ízt és egyedi nemzeti jelleget tud kölcsönözni a műköltészetnek, hanem megszabadítja a külföld szolgai követésétől és utánzásától is. *Friedrich Schlegel*nek és a *Grimm-testvérek*nek a *Nibelungenlied*del kapcsolatos kutatásai tovább erősítették a népköltészet hitelét. Különösen amikor szoros kapcsolatot lelt az ősi germán mitológia és a hun—magyar mondakör között, és tudósainkat—költőinket a magyar eredetmonda és általában a magyar folklór kutatására és tudományos rendszerezésére buzdították.

Ezzel egyszerre felerősödött *Herder* intelmének a jelentősége is: „Ha nincs közös anyanyelvünk, amely egyetlen fa rügyeként neveli valamennyi rendünket, akkor nincs . . . közös hazafias műveltségünk, bensőséges együttérzésünk, hazai publikumunk . . . A nemzetet a nyelv neveli és műveli, a nyelv oktatja rendre és becületre, engedelmességre, erkölcsre, szivélyességre, általa lesz híres, szorgalmas és hatalmas. Aki lebecsüli saját nemzetének nyelvét, az meggyalázta legnemesebb publikumát; leggaládabb gyilkosa lesz nemzete szellemének, belső és külső hírének, találmányainak, finomabb erkölceinek és serénységének. Aki egy nép nyelvét felvirágoztatja és alkalmassá teszi minden érzés, minden világos és nemes gondolat legerőteljesebb kifejezésére, az előmozdítja, hogy a legszélesebb és legkiválóbb publikum gyarapodjék, vagy egyesüljön és szilárdabb alapokra helyezkedjék”.

Világosan benne van ebben a vezető német társadalmi rétegek idegen nyelvhasználatával szembeni szenvedélyes állásfoglalásban az a másik herderi elv is, miszerint a kultúra „nemzeti talajon növekszik a Legjobban”, ugyanannyira, hogy végső soron „csak a nemzet öröklött és tovább öröklődő nyelvében képes fejlődni.”

A magyar szellemi élet kortárs irányítói jelentős elvi megerősítést kaptak *Herdertől* és a német tudománytól. Tudatosan fordultak a népnyelvhez és a

népköltészetéhez. Még a *fentebb stil* apostola: *Kazinczy* is megpróbálkozott „népdal-átköltésnek minősíthető” vers írásával (*Egy kakukkhöz c vers.*), sőt lefordította a *Mailáth János*-féle, eredetileg német nyelven publikált mesegyűjteményt is *Magyar regék, mondák, népmesék* címmel. Hát még a többiek! *Kisfaludy Károly, Kölcsey, Vörösmarty, Garay, Czuczor, Erdélyi* stb. —, hogy csak a nevesebbeket említsük — termékenyültek meg *Herder* lelkesítő eszméitől, s lettek *Petőfi* plebejus népiességének hasznos előfutárai. Közéjük tartozott — bár nem azonos művészi és elvi szinten — Békés vármegye „aranytollú főjegyzője”: *Szakál Lajos* is.

Köröstarcsán született 1816. február 12-én, hol apja: *váradai Szakál Ferenc* évtizedeken át volt a népes település jegyzője, nótáriusa. Kiválóan ismerte a Körösvidék parasztjainak mindennapos gondjait, céljait és apró örömeit, s fiának, a költői vénával rendelkező *Lajosnak* sem tiltotta meg, hogy közelebről tanulmányozza szeretett szülőfaluja sajátos figuráit, lakóinak életvitelét és gondolkodásmódját, szellemi és tárgyi kultúráját. Anyja *Halász Zsuzsanna* szintén közismert középnemesi család szülöttének vallhatta magát: abból a Duna—Tisza közéről a Tiszántúlra sőt Észak-Magyarországra is elszármazott, erős közéleti elkötelezettséggel élő *dabasi Halász* familiából eredt, amelyből *Kossuth Lajos* egyik nagyanyja is. Az ő ágán lett fia *Lajos* unokatestvére a sors szeszélye folytán vele egy napon született *Sárosi Gyulának*, a szabadságharc bátor hangú krónikásának, a *Ponyvára került Arany trombita* sokat szenvedett írójának, ki ifjúságának legszebb éveit élte megyénkben, nevelőapja — a szintén jegyző — *Szánthó Pál* füzesgyarmati otthonában.

Rokoni kapcsolataikat közös iskolai élmények edzették és szilárdították nemes, őszinte barátsággá. Több éven át voltak iskolatársak, előbb Mezőberényben, majd később az eperjesi evangélikus kollégiumban, ahol mindketten jogot tanultak.

Eperjes, Észak-Magyarországnak ez a rohamosan iparosodó, eleven kereskedelmi tevékenységet folytató, magas kultúrájú városa különösen jó nevelőiskolának bizonyult. Főiskolájának teológiai, jogi, bölcsészeti fakultásain híres, jól képzett tanárok szellemi irányításával a kiváló generációk egész sora nőtt fel. Ott tanított *Kossuth* kedves tanára: a radikális nézetei miatt üldözött *Greguss Mihály* (*Greguss Ágost* apja) és a széles ismeretekkel rendelkező *Vandrák András*, akinek negyedszázados tanári jubileumát 1858-ban verssel köszöntötte *Arany János*. Ott tanult *Szakállal* csaknem egy időben a magyar esztétikai irodalom két későbbi nagy képviselője: *Pulszky Ferenc* és *Henszlmann Imre*, nem beszélve *Sárosi (Sárosy) Gyuláról*, az orosházi származású *Székács József*-ről, a *Vahot (Wachott)* testvérekről — *Sándorról* és *Imréről*, továbbá a márciusi ifjak jeles reprezentánsáról: *Irányi Dániel*-ről, akit a kiegyezés után Békés választott képviselőjévé, aztán *Kerényi Frigyes*-ről, *Lisznyay (Damó) Kálmán*-ról és *Hunfalvy János*-ról, akik a *Nemesányi* által alapított, *Greguss* és *Vandrák* professzorok által patronált *Magyar Társaságnak* fáradhatatlan munkásai, a

magyar nyelv és a magyar irodalom terjesztésének buzgó harcosai voltak a túlnyomórészt német anyanyelvű és szellemiségű városban, a reformkor kezdeti szakaszában.

Különös, hogy rokoni kapcsolataik, ifjúságuk nagyjából azonos természeti és társadalmi környezete, az azonos történelmi időszak, a megegyező iskolai élmények és szellemi hatások, azonos studiumaik és életpályájuk ellenére (mindketten a vármegyei apparátus kiemelt tisztségviselői voltak: Szakál Békésben, Sárosi előbb Sáros, majd Arad vármegyében) milyen óriási különbség volt köztük. Sárosi szinte fékezhetetlen forradalmi lélek, megingathatatlan ellenzéki, kinek éber szeme mindig a célon, a jövőn függött, míg Szakál minden eshetőséggel számoló, óvatos reformer alkat, a lassú, de biztonságosnak tűnő fejlődés híve. Sárosiban szenvedélyes szubjektivitás, mérhetetlen Habsburg-gyűlölet izzott és tüzelt, Szakálban a deáki kompromisszum békevágya munkált. Sárosi egyértelműen és világosan kiérezte a korszellemet, és szoros egységbe fogta a *haza s emberiség*-eszmenyt. Érzékenyen reagált minden elnyomott nép szabadságtörekvésére (a lengyelek küzdelmével kapcsolatos érzelmi azonosulásának hangot is adott *Idegenek Aradon* című vígjátékában), mert felismerte, hogy a nemzeti szabadságharcok nem lehetnek függetlenek és elszigeteltek a „népek hazája nagy világ” forradalmaitól. Szakál nem tartotta fontos politikai kötelességnek a segítségadást, s a szabadság kivívását kizárólag nemzeti feladatnak érezte, amelyhez nem kell idegen, külső támogatás. Sárosi agitatív egyénisége nem fért el a kezdetben talán divatból művelt szalonlira szűk keretei között, Szakál nem ismert más kifejezőmódot, csak a patriarchális népiesség egyszerű népdalformáját. Azt sem használta a plebejus népiesség szellemében, korszerű módon. Általában csak a népi „rekvizitumok” hiteles és pontos alkalmazásával élt, csak a népi élet erkölcsi szépsége és tisztasága foglalkoztatta, nem az osztályharc. Sárosit saját rendeltetésének a felismerésére készítette s egyszeriben talpra ugratta a történelmi pillanat „irtóztató nagyszerűsége”, s olyan riadót fújt *Arany Trombitáján*, amely csaknem a szabadságharc szimbólumává tette, Szakált, a szorgalmas, megbízható tiszttviselőt a hivatali esküben vállalt feladatok következetes és pontos teljesítésére sarkallta, amelyet akkor sem hagyott cserben, amikor egyre jobban kivilágzott az a szakadék, amely a kormány törekvéseitől elkülönítette. Fegyelmezett ember volt, nem vitte tévútra a megalapozatlan, túlzó lelkesedés. Nem hitt csalóka ábrándképekben. Képtelen volt gyors ihletésű, sodró hatású lelkesült verseket írni. Még a márciusi napok élményeit őrző, emelkedett hangvételű *Újvilágdal* is, sőt a kuruc költészet hangulatát idéző *Békési toborzója* is csak amolyan józan, okos *vers* lett. Kidolgozatlan, félkész munka mindkettő, sajnálatosan nélkülözik nemcsak a toborzódalok őszinte lelkesültségét, hanem a harci elszántság tudatosságának és erkölcsi szépségének a hiteles érzékeltetését is. Más szóval: a dalok nem kaptak címüknek megfelelő adekvát hangszerelést. Csak egyszerű *cimbalomkíséret* illett hozzájuk.

Sárosi *Kossuth* által megszabott politikai horizontja természetesen összehasonlíthatatlanul szélesebb ívű, merészebb lendületű volt, mint amit a *Deák*-vagy még inkább *Wenckheim Béla* vezetett lojalitást hirdető mérsékelt politikai irányzatok képviseltek, amelyeknek Szakál legfeljebb csak a Békés megyét érintő feladatait és főbb irányelveit ismerte igazán. Ezért van az, hogy míg Sárosi mint egyedül célravezető, helyes politikai megoldást üdvözölte a Habsburg-ház trónfosztását, addig Szakál — nem tudván együtt fejlődni a gyorsan változó politikai eseményekkel — lélekben királypárti maradt a Bach-korszakban is, sőt annak utána is. Költészete nem vett részt a forradalmi tudat kialakulásában; versei unaloműző, csacska játékok lettek, s alig-alig elégtették ki *Herder* fentebb idézett alapelvét és követelményeit. Saját életének sem lett — nem is lehetett — meghatározó eleme a költészet, hiszen nem önmaga érzéseit vetítette ki dalaiban, hanem csak ismert sémákat és jól eltalált helyzeteket rajzolt meg bennük. Nem is vállalt velük semmi kockázatot magára. Nem járt értük sem börtön, sem várfogság, mint Sárosinak; nem kellett miattuk *mea culpa*znia felettesei előtt, az új urak előtt. Nem kényszerült arra, hogy megtagadja régi önmagát a vallató időben. Megyei tisztségviseléséért és irányító tevékenységéért is legfeljebb csak a kapcsolatrendszere zsugorodott összebb, amikor beosztását váratlanul a gabonakereskedéssel cserélte fel.

Önként és nyugodtan vállalta ezt a biztos megélhetést nyújtó, nyárspolgár életformát is. Nem zúgolódott; míg Sárosi élete végéig hurcolta a maga súlyos keresztjét, állandó létbizonytalansággal küzdött, és ijesztő magányában — családjától elhagyatva — az italhoz, a mámorhoz menekült, de nem adta fel az inkább törni, mint hajolni életelvet.

Az igazsághoz tartozik azonban az is, hogy Sárosi — függetlenül e sok szemléleti tehertételtől — mindig megbízott (és joggal) a Szakál családban. *Bóka László* arcképvázlatából tudjuk *Szabó Elek* közlése alapján, hogy pl. Szakálék őrizték a frissen megjelent *AranyTrombita* példányainak nagy részét mindaddig, míg csak híre nem futott, hogy a faluban „zsandárok keresik” Sárosi lázító művét. Ekkor egy egész délután és egy álló éjjel megszakítás nélkül „égették a füzeteket” a boglyakemencében, melyeket, hogy gyorsabban elhamvadjanak, egyenként szét is kellett szakítaniuk. Mikor aztán reggelre, agyonfáradva befejezték a nehéz, nem kívánt műveletet, utoljára a rengeteg hamut is elásták, sőt igazolásul a kemencében még kenyeret is sütöttek.

Saját bevallása szerint *Erdélyi János* ösztönzésére írta verseit, bár vannak, kik *Pulszkyt* és *Henszlmant* emlegetik szellemi patrónusaként. Tény, hogy már Eperjesre kerülté előtt, 1833-ban is írt népdalt, sőt — ami még meglepőbb — nemsokára ódát is, amit az eperjesi Magyar Társaság *Berzsenyi* emlékünnepején fel is olvasott. A *Kassai Szemlé* 1836. május 27-i számában így számolt be az eseményről a folyóirat eperjesi tudósítója, valószínűleg *Kovács Samu*, a *Jácint* című almanach szerkesztője: „Bérekesztésül *Fogarassy Gáspár*, *Szakál Lajos*, *Benczur János* és *Sárosi urak* dicsőítették a különben is dicső

dicsőültet, hamvaira készített *fellengős ódákkal*. Mi pedig vendégek, nemcsak elégedetten hanem a nemes ifjak fájdalmában részvevő megindulással hagyánk el az ünnepet”.

Próbálkozása nagyon egyedi eset lehetett; hamar rájött arra, hogy lantján hamisan szól a fennkölt érzés húrja. „Népdalait” viszont szívesen közölték a kor ismert irodalmi „divatlapjai” és zsebkönyvei, nemcsak az eperjesi *Duda* és a *Jácint*, hanem az *Aglája*, az *Emlény*, a *Honművész*, az *Athenaeum*, a *Nemzeti Almanach* és a *Regélő Pesti Divatlap* is, felismerve bennük a népi hang eredeti zamatát, a paraszti életforma biztos ismertétét és reális ábrázolását, a *népdal tónjához- tónusához* való természetes tapadását.

Első füzete 1843-ban Budán a M. K. Egyetem beüivel jelent meg „*Czimbalom*, mellyen a ki olvasni tud, negyven új dalt verhet” címmel — az „ifjú köznépek készítve” és „*Wenkheim Béla* bárónak, a szegénypép barátjának igazi hazafi tisztelettel” ajánlva. Kiadása körül mindenekelőtt *Erdélyi János* buzgólkodott (lehet, hogy éppen a kis füzet sajtó alá rendezését tárgyalta meg Szakállal 1842-ben tett gyulai látogatásakor?), legalább is erre következtethetünk *Sárosi Gyula* 1843. október 11-én kelt, *Erdélyinek* írt leveléből: „Édes Jánoskám! Leveledet és annak következtében (azt követően) legalább egy héttel későbbben mind a Szakál koma, mind a magam számára küldött czimbalmi példányokat csakugyan megkaptam, s a Szakáléit azonnal haza is szállítottam. Tudja Isten! én nem látok ezen népdalokban annyit, mint *Pulszky*, *Henszlmann* és egyéb barátaink. Annyi igaz, hogy a nép szájából mintegy ellesve, annak nyelve után írtattak. Írd meg róluk őszinte véleményedet, ha időd és kedved engedik a *Regélőben*. Nagyon szeretném hallani”.

Az az érzésünk, Szakál is tudta, hogy kis füzete nem tarthat számot a művelt olvasók széles körű érdeklődésére. Hogy nem *igazi* irodalom; ennél fogva legfeljebb csak szűk, provinciális feladatokat teljesíthet. „Ez a kis verses könyv, mellyet most kezdedbe adok — mondja a bevezető sorokban — leginkább csak az ifjúság mulattatására van írva; azért ne keressen abban senki egyebet, mint ártatlan szerelmi érzéseket s nyájas tréfákat, mellyek az ifjúsághoz illenek”. A tanulságos könyvek megszerettetésére akarta nevelni vele és általa a fiatalságot, jól számolva az életkori sajátosságok nagy jelentőségével. Arra budította, hogy „addig is, míg a gyümölcsöző nyár és ősz eljönnek, örüljön a zöldelő és virágzó szép tavasznak, pengesse kedvvel az *együgyű, de igen magyar hangú Czimbalmot*” — szeresse meg a magyar dalt.

Az ártatlan szerelmi érzéseket, nyájas tréfákat, tipikus paraszthalakokat megénekelő versfüzér szerepe csakugyan kimerült a szórakoztatásban. Ennek a kívánalomnak viszont maradéktalanul meg is felelt. Kedvelt olvasmány lett: egykettőre elkelt mind az 1 100 példány. A *Napkelet* 1857. évfolyamának 7. számában található kis hír: „Szakáll Lajos, országszerte közméltánnyal fogadott kedves és tősgyökeres magyaráságú *népdalait* a régi *Czimbalom* cím alatt 2-ik kiadásban szándékozik közrebocsátani” — is erről tanúskodik. Erre azon-

ban egy évtizedig még várni kellett. *Erdélyi János* is ebben látta legfőbb érdemét, amikor az 1855-ben megjelent *Egy század negyed a magyar szépirodalomból* című tanulmányában leszögezte, hogy „írója a költői névre igényt nem tartó, de sokban méltó népbarát . . . csupa népdalokból összeállított” gyűjteménnyel lépett fel 1843-ban, amelyet örömmel fogadott a könnyed paraszti dalra éhes vidéki közönség. Igaza volt: kedvelte is nagyon; saját érzéseit hallotta ki belőle. Önmagára ismert a dalokban. *Erdélyi* azonban túl ezen azt is érzékelte, hogy a versek természetes hangvétele, gondolatainak keresetlen megfogalmazása, hiteles helyzetképei, életképei, homogén népi környezete csupán egy szűkebb tájegység kollektív érzésvilágát tükrözik, azt is úgy, hogy mögülük nem tör utat magának a költő személyes vallomása, emberi egyénisége. Ez a fajta alapállás pedig menthetetlen beszűkülést hoz.

Szakál modora és eljárása ugyanis alig több és alig más, mint amit nem sokkal korábban az előkelő körök tagjai tettek a bukólikus hangvételű, mitológikus elemekkel átszótt pásztorjátékok erősen idealizált túlfinomításával. Mintha nem is akarta volna, hogy azt igazolják dalai, miként nemesíti meg az etnikum a maga karakterisztikus (belső és külső) jegyeivel a nagy irodalmat, — hogyan válik a népköltészet a műköltészet tiszta forrásává, mindannyiónk anyanyelvi bázisává. Mintha csak az lett volna a célja, hogy versei „szép érzést és jó kedvet gerjesszenek”, hogy nemesítsék meg az erkölcsöket, s szorítsák ki a „csapszéki poézis” közszájon forgó durva dalait. Ahogy a jobbágyszármazású *Czuczor* is ezt jelölte ki népdalkísérlétei feladatául. Ezért is találó Kodály finom műfaji meghatározása, ki Szakál verseit népies műdaloknak nevezi.

Szakál feltehetően nem vette észre, hogy költői útja és szemléletmódja milyen zsákutcába vezet. Azt sem, hogy művészi továbbfejlődéséhez alapos belső vívódásra, a költészet igazi rendeltetésének a felismerésére (s a helyes út követésére), különböző időszerű esztétikai elvek és elméletek tüzetes felülvizsgálására (népiség és népiesség, vidékiség és póriasság, egyedi és általános, eredetiség és utánzás, a tartalom és forma, az irányzatosság, az irodalom társadalmat tükröző szerepe stb.) lett volna szüksége. Ha egyetemes mondanivalójú költő kívánt volna lenni, ahogy *Petőfinek*, úgy neki is át kellett volna élnie a maga *Felhők-korszakát*. Megvívnia azt az eszmetisztító harcot, amely *Pönögei Kis Pál*ból *Petőfit* formált. Ő azonban nem vállalkozott erre. Nem is tudott soha túllépni a *Kisfaludy—Czuczor* féle, jól beidegzett népdalformán. Egysíkú és — ami talán még sajnálatosabb — alig fejlődő egyhúrú költő maradt, aki találan adta 1868-ban megjelent „második, jobbított s két annyinál is többre bővített” kötetének ismét a *Cimbalom* címet. A jó címadás — persze — a legnehezebb feladatok egyike. Ez esetben azonban találó és jogos volt az ismétlés; a mondanivaló és a kifejezésmód kor- és ízlésváltozástól független, megkövesült mozdulatlanságát jelzi, s nem a félszeg tehetetlenség, a szellemi impotencia száználmas igazoló jegye.

Tény az is, hogy Szakál határozott különbséget érzett a társadalmi és a mű-

vészi feladat és hivatás között. Nem érzékelt világosan, hogy az irodalomnak az elnyomottak igazságos harcát kell segítenie; csak úgy kap célt és értelmet — úgy válik a haladás mozgató rugójává. Ő csak a felszín láttá, s egy idillinek álmodott paraszti világ ábrázolója lett. Az volt az elve, hogy a társadalmi hivatás a valóság, a művészi pedig az eszményi szolgálatára kötelez.

Nincs egyetlen jelentékenyebb költője a hangyaszorgalmú reformkornak, aki oly nagy mértékben szűrte ki lírájából a politikumot, mint ő. Pedig hát Szakál igazán benne élt a közélet sűrűjében. Gondjait-bajait mindennapos hivatali munkájának súlyos teherként cipelte a vállán. Konstatáló, szemlélődő ember lévén (ezt igazolja lírájának erős epikus kötöttsége), látnia kellett hát, milyen hamis politikai illúzió — több biztató jelenség ellenére is —, hogy hazánkban mindenkinek szívügye a társadalmi fejlődés, vagy hogy minden osztály és minden réteg egyakarattal, lelkes tenniakarással harcol érte. Ezért aztán hiába minősítjük témaválasztását tudatosnak, olyan *irányzatos* cselekedetnek, amellyel nemcsak a falu iránti őszinte szeretetét, nemcsak a paraszti világ alapos ismeretét bizonyította, hanem talán saját maga politikai hovatartozását is, hiába hiszünk neki, hogy belső lelki kényszer indította írásra: „... írnom kellett és írnom kell, mert nem írnom teljes lehetetlen, írnom kell mégpedig népdalfélét, mert azt kiválóan kegyelem”, vallotta 1868-ban, hitünk és bizakodásunk mégsem lehet maradéktalan. Sőt. Erős hiányérzet, jogos kétely fog el: verseiből ugyanis sohasem árad saját maga társadalmi elkötelezettségének a hite és küldetéstudata. Mindössze a külsőségek: a *Horváth János* által találóan definiált „anyagi népiesség: a népélet, népszokások, körülmény” stb. jól eltalált helyi színei (couleur locale) keltenek ez iránt valamelyes enyhe reménysugárt bennünk. Azaz formailag volt csak korszerű, tartalmilag már nem, vagy csak alig-alig. (lásd a katonaállításról, sorsvonásról írt 3 dalát a Cimbalom első füzetében).

Az újszerű, népi köntös régről ismert, joviálisan nyájas társadalmi szemléletet és emberi magatartást takar. Minthogy Szakál, a költő, felülről nézi a paraszti világot, legfeljebb csak a rokonszenvig jut el, a szegényeket segítő, értük tenni is kész, altruista alapállásig már nem. Az ő paraszti ideálja a saját földjén ügyesen és okosan gazdálkodó, megelégedett közép- és kisbirtokos, esetleg a maga erejéből és emberségéből önmagát és családját eltartani képes, kis igényű, sorsába beletörődött gazdasági munkás és alkalmazott. Nem látta a paraszti nyomort és kiszolgáltatottságot (legalább is nem szólt róla; az a hivatalra és nem az eszményítő költészetre tartozott.) Az apró örömei megbecsülésére nevelt, s elkendőzte a szomorú valóságot, mint előtte az arisztokratikus népiesség képviselői, akik csak költői tárgyért fordultak a falusi élethez és emberhez, azt hirdetvén, hogy a parasztnak, a jobbágnak gyöngyölete van, mert „a gunyhók lakosit szent törvény jobbkeze védi”. Legfeljebb ő nem használt paraszti témáihoz soha finomkodóan édeskés, hazug műköltői formulákat.

Szükségyszerű leszögeznünk ezt, mert a „népköltő” Szakál úgy él az utódok

tudatában —mindenekelőtt *Kohn Dávid: Az élet alkonyán* című prózai kötetének visszaemlékezése alapján, de verseinek etnográfiai színésége, folklorisztikus gazdagsága folytán is — mint aki az egyszerű emberek körében találta fel igazán magát, ott a legotthonosabb, s értük bármikor kész latba vetni minden erejét, függetlenül a Czimbalom *Wenckheim Bélának* írt ajánló soraitól.

A dalok paraszti környezete és az előkelő patrónus lelkes köszöntése között érzékelhető ellentmondást nem könnyű feloldani, mégha figyelembe vesszük azt a sokat mondó tény is, hogy eperjesi tanulmányait befejezve, rövid debreceni kerületi, majd Pesten a királyi táblán végzett joggyakorlat után, Szakált szinte élete végéig tartó közvetlen hivatali kapcsolat fűzte *Wenckheim Béla*hoz. 1839-ben már titkára volt Pozsonyban, ahol közelről láthatta a legfőbb törvényhozó testület munkáját és a reformpolitika vezéregyéniségeit, bepillanthatott az országgyűlés életébe és a „nagy politiká”-ba. Az országgyűlés (diéta) berekesztésével az ő tanácsára állt Békés megye szolgálatába is. 1840—43 között az ügyési hivatalban, 1843—48-ig megyei aljegyzőként tevékenykedett, míglen 1848-ban a vármegyei főjegyzői munkakörrel tisztelték meg. Hivatalát egészen 1849. augusztus 16-ig — vagyis az összeomlásig — vezette. Ez idő alatt volt először főispán *Wenckheim Béla* is.

Ahhoz, hogy megértsük: verses füzetének a dedikációja mennyire csak udvarias gesztus volt, utalnunk kell a negyedszázaddal későbbi, második *Czimbalomra*. Ezt az elsőhöz hasonló, apolitikus kötetet „nagyrabecsült és szeretett országos képviselőtársainak, mint a nép választottjainak és hivatott legjobb-jainak, a *korszakot alkotó, már végét járó Három év* együtt átélt, küzdelmes, de sikerekben szép napjainak szerény emlékéül s szellemi búcsú-kézszerítésül” úgy ajánlotta a költő, hogy nem utalt abban egyetlen szó, egyetlen célzatos reflexió sem a „korszakalkotó” ciklus nagy és heves politikai csatározásaira, azok felejtethetetlen hangulatára, az emberi erőfeszítések és kiállások szépségére. Még véletlenül sincs itt egyetlen programvers, sőt egyetlen időszerű társadalmi-politikai feladatot érintő-felelevenítő gondolat sem, amely a *közös múlt*ra emlékeztetne. Mintha csak önmaga kívülállását akarta volna igazolni Szakál az indifferens témákkal, amelyek az adott időpontban senkiben sem kelthették fel a 48-as eszmékhez való hűség és ragaszkodás érzetét. A versek hagyomány-őrző tendenciáján is túlhaladt az idő. A reformkorban — az első Czimbalom megírásakor — létoka és sugalmazója: a nemzeti érzés valóban érték volt; a műveltségváltás parancsát és a politikai radikalizmus győzelmét hirdette és preferálta. Menteni és védeni az eredendően magyart, a népit, erősíteni a patrióta-érzést, a nemzeti tudatot. Akkor is, ha többen pusztán divatos művészi irányzatot és feladatot láttak benne.

1868-ban azonban, amikor az ipari forradalmat elősegítő vasútépítés megindulásával hatalmas változáson ment át a külföldi piacra dolgozó-termelő mezőgazdaság és a paraszti világ, már ezt a feladatot sem teljesíthette. A gépesítés a mezőgazdasági munkalehetőségek szám- és időbeli csökkenését vonta maga

után, és a gazdasági gépek elleni dühös tiltakozást, az emberi kiszolgáltatottság érzésének a tudatosodását, az osztályharcos szemlélet megalapozását segítette elő. Szakálnál ez mindössze egy ízben: *Az utolsó gulyás*-ban kapott nagyon is ellentmondásos hangot. A vízió háttéréül az 1856-os alföldi vasútépítési-tagosítási terv szolgált. Nem lett azonban ebből sem politikus vers. Megrekedt az érzésnél és az elmélkedésnél — a „népjellemzés” leíró síkján.

A magas hivatali beosztás és a vele járó kötöttségek indokolják, miért lett felemás Szakál demokratizmusa. Népbarát volt, aki azonban csak szimpatizált a néppel. A *mindenkinek* igazságot szolgáltatató jogot és törvényt képviselte. Pártatlanul igyekezett érvényesíteni annak elveit és előírásait; nem vallotta a nép, a parasztság harcos érdekképviselőjének magát. Megtartotta és megtartatta a három lépés távolságot. Volt úgy, hogy többet is. A *Mikszáth* ábrázolta *Málnay Ákos*-féle demokraták csoportjába tartozott. Az ő politikai-társadalmi szemléletére is egy-egy váratlan esemény derített fényt, akár a vasúti étteremben lejátszódott „bajusz-próba” a megingathatatlan *Rákóczi*-hívóként ismert *Málnayéra*.

1848. január 18-án (!) a gyulai református egyház presbiteri gyűlése — ahogy ezt *Erdész Ádám* levéltáros kollégám szíves közléséből tudom — arról határozott, ha lehet, nem engedi el nagyon megszeretett, művelt káplánját: *Kenézy Lajost*, akit a csurgói gyülekezet hívott meg lelkészének; inkább megemeli 50 ezüst forinttal a fizetését, és mint másodlelkészt alkalmazza. A gyűlésen a meghívott presbitereken kívül — szokatlan módon — a nép is képviseltette magát.

A radikális gondolkodású *Kenézy* meghívásának a gondolata nem tetszett a konzervatív szemléletű vezetőlelkész *Ecsedy Gábornak*. Féltekeny lévén ifjú paptársa nagy népszerűségére (a gyulaiak országgyűlési követnek is jelölték), mindent elkövetett megválasztása ellen. Végül el is érte célját — sajnos — éppen Szakál segítségével, aki *Kenézy* megválasztásával jogosan a Kossuth-i irányzat megyei felerősödésétől is tartott. Tény, hogy hevesen kikelt a szavazati joggal nem rendelkezők tömeges megjelenése ellen, s indignáltan támadt rá a gyűlésre és annak összehívójára a gondnokra: „Kurátorék, illyet többé ne tegyenek! *Mit keres itt a sok paraszt?* Nem ismerem el ezt presbiteriális gyűlésnek” — pattogott hevesen, s közben „indulatosan vagdosta asztalhoz az ollót, s amit az asztalon lelt.”

Mindössze 32 éves volt ekkor; vagyis — ha valakinek — úgy neki, valószínűleg a legfiatalabb egyházatyának, a reformkori vármegye „hihetetlenül szerény népbarát aljegyzőjének” illetet volna megvédenie, sőt örömmel köszöntenie az új idők szép demokratikus megnyilvánulását. Megjegyzendő: az egyházi rendelkezések sohasem tiltották az egyháztagok gyűlésen való részvételét. Legfeljebb a gyakorlatban nem vált megszokottá.

Elmondjuk azt is, hogy a szabadságharcban, amelynek egyre radikálizálódó politikai irányzatával amúgy sem értett egyet, Szakál — mint a vármegye legfőbb közizgatási szervének nélkülözhetetlen tagja, — tevőlegesen nem vett

részt. „Csak” a katonaaállítás, a hadsereg-szervezés ügyes-bajos dolgait irányította — ahogy *Dankó Imre* mondja róla írt sokszínű tanulmányában. Ez a tevékenység viszont olyan nagy politikai megbízhatóságot követelt, illetve tételezett fel, amely eleve kizárt minden eshetőséget arra nézve, hogy számára, ki melleleg az „in effigie” kivégzett Sárosi Gyula unokatestvére is volt, képességeinek és szakismeretének megfelelő állami hivatalt ajánlhasson fel az önkényuralom.

Vármegyei-közigazgatási beosztást saját jól felfogott érdekéből ő maga sem vállalhatott. A legkisebb megbízatás elfogadása is súlyos megbélyegzést, erkölcsi halált vont volna maga után. *Wenckheim Bélának* is hosszas huzavona után sikerült csak elfogadtatnia, hogy a főispánságot kizárólag az *esetleges túlkapások megakadályozása céljából* vállalta el, holott benne a család több évszázados, közismert Habsburg-hűsége s előkelő, udvarképes rokonsága miatt jóval nagyobb volt a bizalom. Elég arra a fényes politikai karrierre utalnunk, amelyet a kiegyezés után befutott: előbb főispán, aztán király személye körüli miniszter, majd belügyminiszter, végül miniszterelnök lett.

Szakálnak az önkényuralom idején sem szűnt meg a kapcsolata *Wenckheim Bélával*, illetve a *Wenckheim családdal*. Ő készítette el pl. — a felek közös meg egyezésével — a család és a „gyulai volt jobbágyok, illetőleg Gyula városa között” létrejött, s 1857. április 8-án aláírt úrbéri „örökegyességet”. *Kohn Dávid* a nagy gazdasági és kiváló jogi ismerettel bíró, a „hozzáférhetetlen puritán becsületességgel” és gazdag helyismerettel rendelkező Szakálnak tulajdonítja, hogy „a földtagosítás, amelynek eszméje tapasztalat szerint mindig és mindennütt óriási megrázkódtatást szokott a föld népében okozni, ami igen gyakran zavargásra, sőt vérontásra is szokott fajulni, Gyulán a legsímábban folyt le.” Pedig nem volt kicsi a feladat, hiszen a város nagy határ felett rendelkezett. Hozzá tartozott „Gerla, Póstelek, Vesze, Kígyós és Csorvás” is, úgyannyira, hogy a „gyulai határ Orosházával volt mesgyés”.

Az ország egyik legképzettebb, legkiválóbb mérnökét: *Halácsy Miklóst* választotta munkatársául Szakál ehhez a természetesen nem önzetlenül végzett nagy munkához. Az ellen azonban, amit *Kohn Dávid* állít, határozottan tiltakoznunk kell. Szerinte ugyanis „nagyon szerény honorárium volt az az önként felajánlott négy fertály (80 kishold) föld, amelyet a földhöz jutott nép Szakálnak évekre terjedő (kb. 2—3 év) nagy és tökéletes munkájáért a kígyósi út elején, a *Kuklagát mentén juttat*, s amelyet az önzetlen ember, szerény anyagi viszonyai dacára, csak hosszas kapacitálás után vonakodva fogadott el”. Ez bizony kissé sok az eszményítésből! A több mint 50 katasztrális hold föld egyáltalán nem volt megszegyenítő munkadíj. Ha szabódott ellene az „önzetlen ember” Szakál, úgy csak azért tehetette, mert a busás fizetséget maga is sokallotta. Arról, hogy a *Wenckheim családnak* és *Gyula városának* mennyit ért a munka, s hogyan és miként rótták le Szakálnak hálójukat, *Kohn* már nem beszélt.

A *Wenckheim családdal* (László) való szoros kapcsolatát hirdette a *Békés-*

megyei Takarékpénztári Egyesületnek, a megye legtekintélyesebb pénzintézetének a létesítése is, amelyet a „nagy érdemű és jó emlékű” *Bodoky Károly*val együtt szervezett meg. De nagy részt vállalt a *Szolnok—aradi* (40-es évek), majd az *Alföld—fiúmei vasútépítő bizottságok* munkájából is. Az elsőnek jegyzője, a másodiknak ügyvezető alelnöke volt, mint ahogy a Takarékpénztár Egyesületnek is.

Nem élt tehát a Bach-korszakban sem teljes visszavonultságban. Ott látjuk minden fontosabb megyei és Gyula várost érintő megmozdulásban. *Magyar—Gyula* képviselőjében például azokon a tárgyalásokon, amelyek a két város egyesítéséért folytak, s melyek végül csakugyan elvezettek a Német—Gyulával való egyesüléshez. Újságcikkkel segítette a vízszabályozást. Különös azonban, hogy a *Gyulai Árvízkönyv* számára — ámbár a szerkesztő *Szathmári Károly* (nem azonos az író P. Szathmáry Károlyval!) felkérte reá — nem küldött egyetlen sort sem. Az eredetileg ide szánt, 1842-ben írt „Csuda Balázs” — valójában Csuda Bala — című régi népmonda-feldolgozását végül *Sárosi Gyula Albumába* küldte el a következő jellemzés kíséretében: „Sok originalitás van abban. A rímek régi összehangzók, de se baj, azért népmonda, hogy ne legyen rubrikás, teketóriás, hanem egyszerű, folyékony, amint jött. A mesét szárazon vettem a nép ajkáról; de a költői igazságért itt-ott kidolgoztam, s motiváltam is a dolgot . . . Örülök, ha te kiadhatónak ismerve, albumodban adandasz neki helyet; *hiúságomnak kedves, hogy te adod ki*, mert műved, tudom, *sok példányban fog elkelni,*”

Dankó Imre egy, a gyulai *Erkel Ferenc Múzeum* adattárában található kéziratot füzet gúnyversével igazolta, mennyire nem tudott megbékélni Szakál az önkényuralommal, az elnyomatással. A „szerbus manir”-ban szerkesztett vers, amelynek kötőszó nélkül egymás mellé rakott önálló mondattagjai csak az olvasó, a hallgató tudatában állnak össze szerves egésszé, a maga meg-megdöccenő, kezdetleges ritmikájával, sajátos allegorikusságával, merész irányzatosságával nagyon elüt a megszokott népi nyelvezetű, közvetlen hangvételi, apolitikus mondanivalójú Szakál-dalokétól. Talán valamelyik vándorköltő fabrikálta és terjesztette, vagy csak egyszerű vázlat, esetleg afféle félben hagyott kísérlet csupán, amelyet sohasem érlelt igazi verssé a költő? Mégis érdemes arra, hogy *Dankó* után mi is leközzöljünk. Nemcsak a Világos utáni első évek sivár közérzetének a demonstrálására (akár ő a szerző, akár nem, fontosságot tulajdonított neki, ha leírta), hanem az októberi diplomát követő lelkes, emelkedett hangulat ellenpontjaként is:

A VARJÚ-SEREG

(Gúnyvers a német világ ellen)

Késő ősszel

Sereglenek a varjak.

Éhkórászva

„Kár, Kár” kurrognak.

Igazmondók;

Mert csakugyan kárt tesznek.

Sok millió

Vetett magot kiesznek.

Szántóvető

Hessegeti a varjakat.

Oda se néz

Annál jobban vakargat.

Kiritkítja

Már előre a vetést

Hogy adna hát

A megcsalt föld jó termést.

Varjú, varjú!

Földművelő búzáját

Mért eszed ki,

Mért nem inkább konkolyát.

Nem kell nekem

Az istenverte-teremtette

Konkolya,

Mert keserű, fekete.

Ihol van la!

Mi lesz a magyar ember?

Mióta körülötte nincs lőfegyver,

Még a varjú

A kormos cigány fajta

Kigúnyolta

Sőt még ki is fogott rajta!

A lehangoló, sivár képek sorozatából álló — feltehetően félkész — vers szerzője csak a mondanivalóra ügyelt. Cicomátlan, nyers megfogalmazású versmondatainak komorságán nem enyhítenek költői eszközök. Tudatosan kerül a diszítő jelzőket — nem illenének bele a tendenciózusan kopár képsorba. Csak a *megcsalt* és az *istenverte-teremtette* jelzőknek, illetve a *keserű és fekete* igenévszós állítmánynak meg a *kormos, cigányfajta* hátravetett, értelmező

jelzős formulának kegyelmez. Kerüli a túlzott zeneiséget is. Félrímes alakzatban messze esnek a hívó rímektől a felelő rímek — ne zavarják a gondolatok logikai súlyának szabad érvényesülését. Nem idegesíti a ritmustalanság: a zenei és a logikai ritmus egybeesésének gyakori hiánya sem, amely különösen a vers második felében válik uralkodóvá, szeszélyesen ingadozóvá. Ekkor már az ütemek szótagszámával sem törődik, sőt nincs kellő önfegyelme a szerbus manír megkívánta következetes kötőszó-elhagyás érvényesítésére sem. (Nyers vázlat, a kidolgozatlanság érzetét különösen ezek az utóbbi jelenségek keltik bennünk).

Ilyen érzelmi előzmények után nehéz elképzelni, hogyan válthatott egyszerre hangot, vagy cserélt szívet (?), amikor 1860-ban újra mozgásba jött a politikai élet, s *Wenckheim Bélával*, az újra kinevezett főispánnal együtt ő is az érdeklődés középpontjába került. Felajánlották neki is a szabadságharc bukásával elvesztett vármegyei főjegyzőséget, sőt tiltakozása ellenére meg is választották, ő azonban „nézeténél fogva” visszautasította az „állandó kötelezettséggel járó” munkakört, s mindössze a december 10-én és 11-én a gyulai református templomban tartott megyei *ösgyűlés* idejére vállalta el a tollvitelt. Lelkes hangvételi jegyzőkönyvében — szokatlanul — a következő öngigazoló, öndícsérő szavakkal állított emléket magamagának: „E sorok írója, 1842-ben felvett és a fegyverletételig büszkén vitt, majd a bekövetkezett önkény korszakban, hosszú pihenés után 48 órára tegnap ismét felvett főjegyzői tollát, bár érett megfontolás után, egészen szabad akaratból, csak *sűrű könnyek között* teheti le. Legyen ez az epilóg *halálirat*, amit a leköszönő főjegyző Békés megyéhez, mint szülő és nevelőanyjához, a végbúcsú nemes érzelmei között, fiúilag intéz; legyen e soroknak a megyei jegyzőkönyvben kegyesen engedett lapja nyugdíjt biztosító díszokmány helyett, száz meg száz elmulasztott, egészségkockázató éjjelekért és a kemény munkában átizzadt, átsült nappalokért, legyen kárpótlási papírral kiszolgáltatva, az önként lelépő főjegyzőnek, aki a 14 évi, véres verejtékkel szerzett összes anyagi vagyont, az akkori szomorú időben egy meggyőződésért, egy elvért, egy jobb hitért, egy jobb reményért cserébe odaadta, de ki el tudá tegnap és ma feledni minden áldozatát, minden veszteségét; mert *híven megőrzött, szeplőtlenül tisztának talált kezébe*, régi és új választói: a nép által visszaadott, ismét, bizalomtól újra zománcozva a toll, amellyel 1849. évben augusztus 16-án, a megyének akkor utolsó jegyzőkönyvét írta, hogy tegnap és ma írhatta ugyanavval ismét a vármegye első alkotó népgyűlését és alkotmányos első jegyzőkönyvi nyitását az új érában.

Legyen az ömlengő zárócikk Szakál Lajosnak, a megye régi és mostani megtisztelő bizalmára büszke főjegyzőnek, *a pár évtized alatt sokképpen kipróbált, szegény, becsületes, magyar embernek, egyszersmind az Alföld igénytelen népdalnokának, prózában írott hattyúdala*”.

Ereje teljében, férfikora delén, 44 évesen írta le ezt a prózai „hattyúdalt”. Feltehetően erős fogadalom tiltotta, hogy közhivatalt vállaljon. Új életformája,

biztos megélhetést és növekvő anyagi hasznot hozó vállalkozásai, reális közigazgatási gondolkozása, munkás élete bérének, vagyonának „egy meggyőződés folytán” történt elvesztése nagyon óvatossá tette. Nem mert, nem akart újabb kockázatot vállalni. Ki tudja, mit hoz a jövő?

Világosan érzékelté pedig a legfontosabb politikai teendőket. Mintha 48 egyenes folytatását látná a megújuló életben; saját helyzetének regisztrálása után — mintegy átvezető hídként a gyűlés témáihoz — a szabadságharc hőseire, halottaira és bújdosó-száműzött emigránsaira emlékezett. Őket idézi az irántuk is felelősséget érző közéleti ember alábbi szívből fakadt soraival: „Legyenek áldottak a szabadság vértanúinak, a bánatos anyaföldnek, vagy bármely más idegen égöv alatt szétszórva hamvadó, szentelt poraik! Legyenek üdvözölve a még élő, a jobb kort keresve, még mindig visszavágyó bújdosók és száműzöttek, üssön nekik mielőbb a biztos hazatérés, a szabadulás várvavárt órája, hogy imádva borulhassanak ismét az elveszett édes haza szent földére, a szülők, testvérek, rokonok és barátok dobogó kebelére. Legyenek megáldva az itthon élők, a megyében és az egész két testvér hazában, akik ma a jó remény újra nőtt szellemi szárnyain, jobb jövőnek szebb tájain andalognak; legyenek reményeik, legyenek vágyaik boldogító valósággá mielőbb. Éljen a haza!”

Tagadhatatlan, elfogta és rabul ejtette őt is a „vásznunk dagad, hajónk előre megy!” *Arany* megfogalmazta bizakodó életérzés. De amíg *Arany* tudatosan visszautasította a békülni kívánó *Ferenc József* köszöntését, s a kiegyezést a Habsburg-ház kényszerlépésének tartotta, addig ő nem véve tudomást sem Magentáról, sem Solferinóról, jórészt a király engedékenységének és jószándékának a bizonyosságként üdvözölte az alkotmányosság helyreállítására tett intézkedéseket. A gyulai városi népgyűlést például a következő elnöki gondolattal nyitotta meg 1860. december 31-én: „A világsi fegyverletétel óta a honpolgárok rabigában éltek, de az isteni gondviselés olyan férfiakat (értsd: *Deákot*, *Wenckheim Bélát* és közvetlen elvbarátaikat) adott, akik a hon javát szívükön hordva, magánál a felségnél közbenjártak. Ő felsége a külföld szabad nemzeteknek befolyása alatt és erkölcsileg is kötelezve, engedett a honatyák kérelmének, és a magyar hon szabadságát 14 évi súlyos elnyomatás után ismét biztosította”.

Mégjobban igazolja állításunkat *Új nóta az új szabadságról* című verse, amelyet 1867. március 30-án, Békés város országgyűlési képviselőjeként írt, s egy négy oldalas röplapon Pesten adott ki:

*Hazajött a király Budára,
Be is szállott Mátyás várába.
Felesketé Minisztereit, —
Egytől-egyig hazánk híveit.*

Újra virrad! — örvend is a nép,
A „negyvennyolc” hogy életbelép:
A szolgaság láncza már lehull,
Milliók panasza lenémul.

Országgyűlés és Miniszterek,
A királlyal sok jót végzének:
Nemzet, s király egyet akarnak,
— Fel is jó napja a magyarnak!

Visszaállnak mind a vármegyék,
Hogy magukét ők is megtegyék:
Szabad választás és szabad szó,
— A mi még több — szabad a sajtó.

„Tizennyolc év” sok bajt hagyott ránk,
Rögtön ujjá nem lehet hazánk:
Egyidőre legyen türelmünk,
Hogy igazán rendbejöhessünk.

Szomszédainkkal új frigyre lépünk,
Megszabva jog- s teher-mértékünk:
Kiki tudja meddig seperjen,
A más háza elé ne menjen.

Meg kell koronáznunk a királyt,
Meg kell szüntetni még sok viszályt:
Hogy Szent István szép birodalma,
Együtt legyen, — s teljes hatalma

Törvényt hozzon újat, eleget,
Korhoz illőt, bölcsét, üdvöset, —
Haladjunk! — és legyen boldogság! —
Éljen soká „az új szabadság”!!

Éljen a Király, és a Haza,
Éljen Deák, — ki rá fényt hozza,
Hú Minisztereink éljenek!
Jól és hamar, sokat tegyenek!

Künn is, benn is legyen békesség,
— számunkra most ez az üdvösség.
S ki nélkül e hon, csak puszta kép,
Éljen az erő!, — éljen a nép!!!

A Deák-párt szája íze szerint megfogalmazott, érzelem nélküli hideg tézisvers — mint irodalmi alkotás — természetesen nem érdemel figyelmet. Az 1867-es „szabad sajtó” szánni való szomorú terméke. Nem a „rab-ágya kőpárnáiról” felkelő, *megzsibbadt gondolat* örömujjongása ez, nincs agitatív ereje, sodró hatása, mint a *Talpra magyarnak*. „Látomás és indulat” nélküli, bürokrata ésszel (nem szívvel) összeállított helyzetkép és program csak a középkori énekszerzők kezdetleges modorában és száraz megfogalmazásában. Hű tükre nemcsak a *Petőfi és Szakál*, hanem az 1848 és 1867 között tátongó művészi és szemléleti különbségnek. Azt igazolja: költőnk nem értette meg 48 igazi célját és korszakos történelmi jelentőségét *Haynau* rémuralma és *Bach* alig enyhébb diktatúrája — a dús vetést pusztító, „istenverte-teremtette” varjúsereg vad dáridója-ellenére sem. Nem volt ereje, hogy korrigálja tévedését. Sőt! A Czimbalom második kiadásának egyik példányával — bizonyára *Wenckheim Béla* ösztönzésére — *Erzsébet királyné* előtt is tisztelgett, ki figyelmességét „gyémántos melltűvel” honorálta.

Ezzel a retrográd szemlélettel csakugyan nem lehettek politikai ambíciói még közvetlenül a kiegyezés után sem. A vármegyei hegemoniáért vívott harcban „a jogfolytonosság elvén álló s az alkotmányosság keretein belül maradó, köznemesi eszmevilág” Szakál képviselte fontolva haladó elveit elutasította a radikalizálódó közvélemény. Tökéletesen felmérve a politikai erővonalak közötti minőségi differenciát, nem is vállalt képviselőjelöltséget Szakál; nem tette ki magát a biztos kudarcnak, jóllehet a második Cimbalom már ismertetett lelkes ajánlása azt tükrözi: élete legnagyobb sikerének, ritka szép elégtételének és adományának tartotta, hogy az országgyűlésnek nem csak külső szemlélője (mint 1839/40-ben), hanem aktív tagja is lehetett.

Hamarosan kedves városát: Gyulát is felcserélte szülőfalujával: Köröstarcsával. Hazament gabonakereskedőnek. Ott érte a hír, hogy pártja: a *Deák-párt* fuzionált a *Tisza Kálmán* vezette szabadelvűekkel. Kiderült, elveik között nem is volt lényeges különbség.

*

Miért emlékezünk rá, ha nem tartozott sem mint költő, sem mint politikus az élvonalba? Azért, mert vele jelentkezett először a Körösvidék a magyar költészetben, nem számítva azt az „együgyű, de tiszta öröme fakadást mutató”

népdalt, amelynek közreadásával *Kulcsár István* 1818-ban a „közép dalainak” gyűjtésére serkentette a *Hasznos Mulatságok* olvasóit:

Víz, víz, víz!
Nincsen olyan víz,
Mint a Körös víz.
Potyka, csuka terem benne,
Szép leányka fürdik benne,
Nincsen olyan víz,
Mint a Körös-víz!

Az Alföld valójában csak a 30-as években kezdett nagyobb teret hódítani költészetünkben a *Rousseau*-féle hegyromantika ellenében. Eleinte csak formális szerepet játszott — üres háttérként alkalmazták. Nem épült bele a cselekménybe. Az unalom, a mozdulatlanság, az egyhangúság jelképe maradt sokáig. Nem tartották érdekesnek. Lassan találta meg a maga méltó helyét. A délibáb, a tájba olvadó nyájak, gulyák, ménesek szelíd festői szépsége, a csikósok, gulyások, juhászok, no meg a pusztai betyárok tették színessé és mozgalmassá: a végtelenség és határtalanság — a szabadság szimbólumává. A legmagyarabb tájjá.

Szakál szeme csak kis területet pásztázott be belőle. Ennek megfelelően költészete is szűk horizontú — mindössze a Körösvidék népének érzésvilágáról és életformájáról tudósít. Egyetlen olyan tájleíró verse van csupán, melyet nem Békés megye, hanem a szintén jól ismert Hortobágy (Szakál kb. 10 évet élt Debrecenben!) ihletett, minden többi dala helyi, megyei vonatkozású.

Rajongásig szerette és alaposan ismerte szülőföldjét. Erről vall a szabadságharc táján összeállított, adatokban gazdag dolgozata, a Békés vármegyei helyrajzi és történelmi ismertető is, amelyet csaknem változtatás nélkül vett át *Palugyay Imre Magyarország történeti, földirati s állami legújabb leírása* című, 1851—55 között megjelent 4 kötetes nagy művébe. Büszkén vallotta magát Békés megyeinek, közelebbről köröstarcsainak. Nem szégyellte költészetének provinciális kötöttségét. Szinte dicsekedett egészséges szülőföldszeretetével, erős lokálpatriotizmusával: „Én mint tősgyökeres magyar apától, magyar anyától, a magyar földön született, nevelkedett . . . az Alföld szívében, a kedves Békés megyében élő, s bizony halni is oda kívánczó — testestül-lelkestül alföldi ember, kinek költői kedélyére a puszták beláthatatlan síksága, mint . . . az összabadság méltó jelképe, különleges nagy hatással van . . . , az Alföldet kiválóan szeretem; . . . különösen szülőföldemet Köröstarcsát, lakhelyemet Gyulát, a három Köröst, egyes pusztákat, az egész Békés vármegyét, . . . egy cseppet sem átallok, hogy dalaim legjobb részben vidéki, tisztán alföldi színe-

zetűek, mert hiszen én magam, a dalok alkotója is épen ilyen vagyok” — állította magáról büszke önérzettel a Cimbalom bevezetőjében 1868-ban. Ez a nem mindennapi nép- és természetközelség, ez a szülőföld iránti példamutató nemes vonzalom magyarázza költészetének népi ihletését és tiszta hangját.

Gyermekkori játszótársai azok a parasztgyerekek voltak, akikkel együtt tanulta a betűvetést a falusi iskolában. Hozzájuk hasonlóan nézte és látta Köröstarcsa és környéke múltját és jelenét. Élénken érdeklődött irántuk. Éppen ezért meglepő, hogy az *Arany* által megénekelte „hamis tanú” Köröstarcsához is kapcsolódó mondájának a megverselésére nem is tett kísérletet, pedig a regényes mondai témákat nagyon kedvelte a kor. Szerette az igénytelen népi játékokat és szórakozásokat, a társas összejövetelek, népszokások nyílt légkörét és emberi hangulatát. Számos verse tanúskodik erről! Így a fonókák légkörét idéző *Dallás hatalma*, amely nem annyira dévaj jókedvével és vissza-visszatérő táncréljájának hangulatfokozó életvidámságával (mint *Czuczor Fonóházi dala*), hanem folklorisztikus hitelességével hódít. De ilyen a „mázos kék szilkében, bojtos kasornyán” ételt vivő lány egyszerű paraszti idillje, vagy az „apró-marhát” etető, hangfestő-hangulatfestő-állathívogató szavakkal élénkített életképe, nem beszélve a templomban a legátus mutatós fiatalságának látásába, nézésébe, ékes beszédébe belefeledkező leány szívében ébredező szerelem rajzáról, vagy a „játszón” — azaz a falu alatt levő játszótéren — önfeledten szórakozó parasztfiatalság párválasztó játékának sikerült ábrázolásáról.

Azt mondhatni, természetes közegként vette körül a paraszti világ. Észrevétel nélkül ivódott véérébe a népdal tisztelete és szeretete. Könnyedén bánt vele, mint költő; nem kellett évekig találgatnia a „parasztdal tónját”, mint *Kölcsey*-nek, akinek — ahogy ezt egy 1833-ban *Szemere Pál*hoz írt leveléből tudjuk — „nehezebb studiuma egész életében nem vala”. Neki sohasem jelentett kutató munkára serkentő izgalmat a költészet. Ha javítgatta, ha „ráspolyozta” is dalait, viszonylag magabiztos könnyedséggel bánt az egyszerű formával és a népi nyelvvel, habár lépten-nyomon kitetszik, hogy „lélegzetéből inkább csak egyes strófákra, mint egész versre” némelykor csak egy-egy sorra tellett.

Tévednénk azonban, ha ebből a könnyedségből azt a tanulságot vonnánk le, hogy Szakál nagyobb művészi adottságokkal rendelkezett, mint *Kölcsey*. Nem. Már szemléletmódjukban is óriási a minőségi különbség. *Kölcsey* ugyanis tökéletesen tisztázta magában — ahogy ezt az egyik legszebb, legtartalmasabb értekezése: a *Nemzeti hagyományok* is bizonyítja —, mi a népköltészet szerepe és jelentősége a nemzeti költészet, a „nagy irodalom”, illetve az egyéni és közösségi (nemzeti) helyzettudat alakulása szempontjából, s objektív tárgyilagossággal, hideg ésszel leszűrt elveinek szellemében használta lantját. Bátran hirdette, hogy „a való nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni”. Belőlük kell táplálkoznia a nemzeti tudatot megalapozó költészetnek — másképp nem juthat éltető erőhöz, nem áraszthat „nevedő fényt”. Vagy ha így világosabb: „Az idegen tűznél gyújtott fény a nemzetnek csak

homály közül sugárzik”. Sohasem gondolt arra, hogy „irodalmon kívüli műfajként” alkalmazza a dalt, amint azt Szakál tette. Tudta: a népköltészet nem pótszer; gazdag értékei ellenére sem helyettesítheti, nem vállalhatja magára a nemzeti költészet funkcióját.

Szakál, ki „népköltő” volt és maradt élete végéig, nem törődött ezzel. Ő nem *tanult* a népköltészetből, hanem népdalszerű verseket *írt*, megrekedve a naív formai elemek ügyes alkalmazása szintjén:

Ha kicsapnak a tanyára,
Felülök a nagy boglyára,
Onnan nézek haza felé,
Szívem csak úgy dobog belé.

. . . . .

Ez a határ beh szörnyű nagy!
Rózsám tőlem be távol vagy!
Köröstarcsa kis helysége
Messze most, mint világ vége,

. . . . .

Azt ígerte a babám,
Meglátogat délután,
Elmúlt a délután,
Mégsem jött el a babám.

vagy:

Elveszett a furulyám,
Megtalálta a babám,
Elfúvom a nótáját,
Megcsókolom orcáját.

vagy:

Óke, óke! libu, libu!
Pire pipi! tubu, tubu!
Jertek össze hóludaim,
Gatyás tyukim, galambaim stb.

Feltehetően nem tört költői babérokra sem, jóllehet ennek mind a két versesfüzet ajánlása, mind az *Erzsébet* királynénak küldött tiszteletpéldány ellent-

mond. Bizonyos azonban, hogy dalait olvasva, sohasem keletkezik bennünk olyan érzés, mintha azokat népies formával kísérletező műköltő írta volna. Nem kell pedig vájtfülűnek lenni ahhoz, hogy egy-egy kellemetlen hangulati zavart okozó nyelvújítási szóra, nehézkes, természetellenes szórendre, „félrefogott” ütemre, vagy „meghibbanó rímre” felszisszenjünk.

Nem járunk messze az igazságtól, ha mindezt azzal is magyarázzuk, hogy Szakál mögött nem állt jelentős műköltői múlt (nem volt beidegzett műköltői rutinja), amikor fellépett. Nem akadályozta semmi, hogy a reformkorral jelentkező népies költői irányzat kizárólagos szolgálatába szegődjön, s erős népi kötöttsége révén annak gondolati és formai követelményeit tegye magáévá. Csak zárójelben említjük: a középiskolai oktatás sem adhatott szilárd műköltői alapot, hiszen a magyar tanításhoz elfogadtatásáért is harcolnia kellett még. A *Tudományos Gyűjtemény* 1826-os évfolyamának *Jelességek* című közleménye éppen Szakál mezőberényi iskoláját dicsérte meg, mivel benne „tsupán a Nemzeti nyelv eránt viseltető szeretet tüzétől hevítettvén . . . Berey István úr, a Helybeli Reformata Sz. Gyülekezetnek érdemes Lelkitanítója, nem tsak a Magyar nyelvnek, Literaturának, hanem tudományos dolgoknak, úgy mint Magyar Ország Historiájának, Statistikának és Geographiának Magyar nyelven való tanítását önként vállalta magára”. Az irodalmi tananyag azonban — ismerve a korabeli kézikönyveket — alapos verstani vizsgálódásra nem nyújtott lehetőséget.

Fentebb hangoztatott állításunkat (tudniillik, hogy nem éreztük műköltőnek) erősíti az is, hogy többnyire ismert nóták kótájára és „rámájára” szerkesztett verseiben sohasem szólt saját érzéseiről, pedig legtöbbször ifjúkori körös-tarcsai élményei és megfigyelései kerekedtek dallá, zsánerképpé ajkán. Ő azonban mindvégig személytelen maradt, s csak tárgyilagos tolmácsa lett földije: ifjúkori barátai személyes vágyainak, kisdud örömeinek, esetleg bánatainak. Olyan hitelesen beszélt a nevükben, hogy az az érzésünk, még a keresztnévük is valódi. Dalai mégsem hatástalanok. Szuggesztívvé az apró részletek realizmusa: az „anyagi népiesség” *Dankó* által nagy lelkiismeretességgel összeállított gazdagsága teszi őket. A sok folklór-értékű elem kárpótól nemcsak a költő szubjektív líraiságának sajnálatos hiányáért, hanem az ismertető, elbeszélő modor sablonszerű egyhangúságáért is.

Szakál dalaiban ugyanis túlteng az elbeszélő, az epikus elem — az elmondott és nem a lejátszott, a megjelenített cselekmény, Roppant jellemző, hogy *A búzamosó lány* dalát kivéve (ez Petőfit művészi utánzásra készítette) szinte kísérletet sem tett a dramatizálásra, a mondanivaló párbeszédben történő feloldására. Itt is csak feleslegesen hosszú epikus bevezető: helyzetkép után vállalkozott rá. Alakjai minduntalan aprólékos precizitással fejezik ki véleményüket, vallanak és lamentálnak. Akkor is, ha történetesen a megjelenítés kézenfekvő lenne (*Szőlős leány, Egy leány az 1841-iki katonai sorshúzás után, Szegény szolgaleány* stb.)

Életműve — *Hatvany Lajos* nem számítja bele az általunk megnevezett és ismertetett „politikus” verseket, csak a második füzetben található 82 dalt — a költő egyéniségének háttérébe szorulásával végül annyira *egyöntetű* lett, hogy az 1868-as kiadásban alkalmazott kronologikus sorrendet „bízvást fel lehetne cserélni”. Tudatos vizsgálódással lehet csak roppant kevés, alig észlelhető különbségeket érzékelni köztük.

Miben fedezhető fel ez a nehezen számbavehető fejlődés? Elsősorban abban, hogy tömörebb, összefogottabb lett a költői dikció, zártabb a forma, világosabb és áttekinthetőbb a szerkezeti tagolás. Talán a képek kifejező ereje is nőtt valamiképp a vizuális és az auditív elemek ügyesebb, tudatosabb társításával és a cselekményábrázolás, a leírás dinamikusabbá-mozgalmasabbá tételével. Ez utóbbit persze műköltői eredetűnek — mindenekelőtt *Petőfire* utaló jellegzetességnek — kell látnunk és minősítenünk, akinek Szakálra gyakorolt művészi hatása félreérthetetlen pl. a már egyszer említett *Hortobágy* című tájleíró, vagyis nem éneklésre szánt versén. Érdeemes megnézni, mire lett volna képes, mint műköltő. Ennek dokumentálására ne a *Dankó* által közölt variánst (*Az utolsó gulyás* I. részeként publikálta füzete mellékleteként), hanem azt a már átjavított — az ő szavait használva „ráspolyozott” — formát vegyük, amelyik az 1868-as Cimbalomban jelent meg:

HORTOBÁGY (Tájleírás)

Pusztá, pusztá, alföldi sík pusztá!
Roppant vagy te, mint a mennyég maga;
Nincsen neked kezdeted, nincs véged,
Halandó szem bé nem láthat téged!
Csikós, gulyás és a futó betyár,
Ménes, gulya rajtad szabadon jár,
Tündéred, szeretőd a délibáb,
Hamiskodva enyelg idább, odább.
Fogas messzelátód a kútágas,
Magas hegyén gomb helyett ül a sas,
Verőfényben csak úgy tollászkodván, —
Esett húsból jóllakása után.
Messzis csengők bánatosan sírnak,
A hajlongó nádak összesúgnak,
Tó széliben vízi madársereg
Sütkérezve száz nyelven csicsereg;
Az éhsirály csapongván víz felett,
Sírva-ríva keres halkenyeret;

„Öregbojtár” csörget ostorával,
 „Virág” tehén zörög kolompjával;
 Hat komondor ugatja a zsidót,
 Az megijed, fut, jajgatva sikolt;
 Furulyaszó hallik le a dombról,
 Hosszú kürt zeng az itató kúttól:
 Nyerít a mén, bög, bömböl a bika,
 Szól a daru: — ez itt mind muzsika!
 Itt a csárda! Gólyafészek rajta,
 Itt a szép lány! igaz magyar fajta,
 Gyémánt szeme játszik napvilágot,
 Hortobággal megér — egy világot!

A jó megfigyelőre, pompás természetismerőre, nagyszerű utánérzőre valló, itt-ott talán még nyers kidolgozású tájleírás csupa elevenség, csupa mozgás. A vizuális és auditív elemek ügyes számbavétele és érzékeltetése a kor átlagos művészi szintjén! Szinte életre kel a pusztta, megelevenedik a tágas határ. Nemcsak az alaptéma, a tónus, hanem egyik-másik kép is *Petőfit* idézi (különösen *A pusztta, télen-t* és a *Hazámban-t*): a legárulkodóbb, a „Tündéred, szeretőd a délibáb / Hamiskodva enyelg idább-odább” pl. egy tőről fakadt a *Hazámban* indító képével, az

Aranykalással ékes rónaság,
 Melynek fölötté lenge délibáb
 Enyelegve úz tündérajátékokat

verskezdettel. Igazolja ez azt is, hogy Szakál nem tudott meglenni utánozni való példák nélkül; ezt érezni népies műdalain is. A néprajzi jellegzetességek kiemelése, a motívumok célratörő, ügyes hasznosítása, a kijelentő és felkiáltó mondatok monotoníát feloldó és megakadályozó szerencsés váltakoztatásai jó költői vénára vallanak. Bátran él a tájszavakkal — velük is jellemez —, ugyannyira, hogy a mondanivaló pontos értelmezésének a megkönnyítésére *lábjegyzetet* is használ, magyarázatot is ad (ez is új vonás!) a vershez: a „fogas” — a pusztai kútágasokba beütött fafogak; ezeken lehet felmenni a kútágas tetejéig. Újabb verseinek tájszavakbar, sajátos népi kifejezésekben való minőségi gazdagságát jelzi, hogy a 42-ből 7-hez fűzött fogalomtisztázást, míg a korábbi 40-hez egyetlen értelmezést sem kellett adnia.

Kár, hogy nem „kegyelte” jobban a költészetnek ezt a nemét. Bizonyára írt volna ennél különbet is. Próbálkozása így sem volt méltatlan kezdet. Irodalmi tevékenysége ma már mindössze néprajzi gazdagsága és „táji beágyazottsága” okán érdemelhet bizonyos figyelmet. Az irodalmi népiesség kezdetén azonban, amikor nem tisztázódtak még a lényeges elvi kérdések sem, jóval nagyobb tisztelet és elismerés övezte. A szakértők abban látták

legfőbb értékét, hogy dalai „egységesebbek” voltak, mint társaié. Nagyobb alakító, átérző és ábrázoló tehetséget tulajdonítottak neki: dicsérték mélyreható élet- és emberismeretét, környezetrajzainak hitelességét, pontosságát. Azt a képességét, hogy a paraszti világgal — ahogy ők mondták — „*azonosulni*” tudott.

Ezt becsülte benne — a *Legátus* és a *Megkövetem a Téns Nemes Vármegyét* költőjében — *Petőfi* is, aki 1849. júliusában többször átkocsizott *Bonyhai Benjammal* Mezőberényből, hogy vendégszerető gyulai lakásán (a *Jókai u. 4. szám alatti, ún. Ladics-házban*) vele és *Sárosi Gyulával* megossza gondjait, s a *társas élet gondúzó gyönyörében* részesüljön élete legkilátástanalabb időszakában. Közvetlenül „a végzetes és halálba vezető” erdélyi út előtt.

Ez a baráti kapcsolat is arra kötelezi az utókort: őrizze meg Szakált jó emlékezetében. Nem volt érdemtelen ember: reformkori verseivel a *Herder* által is kívánatosnak tartott nemzeti egységet szolgálta: az ízes, zamatos népi nyelvet terjesztette, s annak szeretetére, megbecsülésére, a nép életének és gondolkodásmódjának a megismerésére és tiszteletére nevelt.

1875. február 16-án halt meg rövid, de súlyos szenvedés után szülőfalujában, az imádásig szeretett Köröstarcsán.